

ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO
ZAGREB, SVIBANJ 1958. GODIŠTE I.

ISPRAVLJAČI ZADAĆA

Antun Barac

Lingvisti jezik izučavaju, ali puno značenje različitih njegovih preliva osjećaju potpuno samo ljudi, koji se njime služe kao sredstvom za izražaj vlastitih zamisli, za izgradnju novih tvorevina u materijalu riječi. Samo čovjek, koji prolazi kroz sve mučne borbe oko izraza, može do kraja upoznati, koliko mu u tekstu znači jedna ili druga riječ, ovaj ili onaj oblik, pa čak i naoko neznatan zarez. Samo jedan jedini naglasak ili dužina mogu izmijeniti ritam, što ga pisac želi dati svojoj rečenici. Svaki je pisani sastavak sličan građevini, ili slici, ili muzikalnom djelu, koji žive vlastitom zakonitošću i u kojima svaki i najmanji dio dobiva punu važnost tek u sklopu cijelosti.

Odbacujući ili preporučujući neku riječ ili njezin oblik, filolog će sa svoga stajališta često imati pravo. No samo književnik stvaralac može dati konačnu presudu, da li nekom jezičnom pojavu — samom po sebi možda ispravnom — ima mjesta u njegovu djelu.

Ima mnogo i priznatijih lingvista, koji zamjeraju piscima na nekim crtama u njihovu jeziku, sugerirajući im pri tome nešto, što sami drže boljim. Često takvi ljudi ne vide, da ono, što sami smatraju dobrim, uništava ili iskripljuje upravo nijansu, koju je pisac htio izraziti u svome tekstu. Postupak nekih jezičnih korektora s tekstovima stvaralaca nalik je počesto na slučaj, kad u vrt uleti kakva inače pristojna domaća životinja. Niti jedno stablo nije slomljeno, niti jedna grančica do kraja prekinuta. No na ponekim je vočkama nestalo lišća, na drugima su otrgnuti pupoljci, drugdje izgažena trava ili poremećena staza. Upropašten je čitav dojam vrta, nešto specifično njegovo.

No ima mnogo pisaca, koji nemaju nikakva osjećaja za jezik, pravopis i stil. Oni se u svome pisanju ogrešuju ne samo o jezičnu i stilsku ispravnost, nego i o smisao. Zahvati jezičnih korektora u njihov tekst moraju biti dublji i odlučniji. Pa ipak upravo se takvi autori ponajčešće bune protiv ispravaka u svojim rukopisima. Ako su njihovi korektori ujedno i nastavnici jezika, pa još k tome u srednjoj školi, onda takvi pisci obično s izrazom nadmoći mahnu rukom, s riječima: »Ah, ispravljači zadaća!«

Takve kretnje i rečenice dvostruko su nepravedne: i prema poslu, o kome se radi, i prema ljudima, koji ga vrše.

Sposobnost jezika za izricanje različitih nijansa tako je velika, da ni najbolji pisac nikada nije siguran, ne bi li se dalo još bolje reći, što je on rekao. Sainte-Beuve je pisao o prokletstvu stila — misleći pri tome na muke, što ih je proživljavao, kad je uvijek popravljao svoje tekstove. A ipak nije nikada bio potpuno zadovoljan. U Francuza je između dva rata neki stručnjak, pod pseudonimom, podvrgavao analizi stil tadašnjih prvih francuskih književnika, u knjizi »Le style sous le microscope«. Utvrdio je, da u svakoga od njih ima pojedinosti, koje bi se mogle izraziti bolje, s obzirom na stil i jezik. Razumije se samo po sebi, da se jezik od stila ne može potpuno odvojiti.

Svaki bi književni, pa i svaki pismeni sastavak imao biti arhitektonska cjelina, sastavljena od mnogobrojnih sitnih dijelova: poput kamena ili opeka svi oni zajedno sačinjavaju građevinu. Neke od takvih građevina mogu se po namjeni i dimenzijama isporučiti sa srednjovjekovnim katedralama, a druge sa seljačkim kolibama ili spremištima. Ali u svakom slučaju treba da odgovaraju svojoj svrsi, i u cjelini i u pojedinostima. U tome i jest njihova uspjelost i ljepota. Kao što u podizanju zgrade treba izvršiti bezbroj pokreta rukom, da se nešto popravi, nešto doda ili skine, tako i pisac mora na desetke puta brisati, umetati, mijenjati, da bi postigao konačni dojam, što ga svojim spisom hoće da izazove.

Ispravljači zadaća vrše ponajviše posao, koji se daje isporučiti s usklađivanjem dijelova pri gradnji, retuširanjem, rušenjem manje uspješnih dijelova, izbacivanjem nepotrebnih ukrasa. Često je njihov rad blizak stvaralačkom radu arhitekta. Njihov je posao i zanimljiviji i važniji, nego što to misle ljudi, koji sami ne znaju dobro pisati.

Prije svega, treba odbaciti običajno shvatanje, da je ispravljanje zadaća gotovo neki neozbiljan trud oko nezrelih dječjih sastavaka. Školske zadaće, osobito iz materinskoga jezika, u najviše slučajeva nisu samo plod dosadnih školskih dužnosti. U najvažnijim godinama čovječjega razvitka, između četrnaeste i osamnaeste, one su za znatan dio omladine jedino područje, gdje pojedinci mogu slobodno reći, što misle i osjećaju. Znatan broj učenika buni se pri pojavi, ako netko ne će da ozbiljno shvati njihovih ispovijesti

izrečenih u obliku zadaće, ili im ne će da prizna pravo, da se na taj način ispovijedaju. U najkritičnijim svojim godinama, kad čovjek definitivno formira svoj karakter i pogled na svijet, zadaće su često najbolje ogledalo toga procesa. Često neka od njih znači za ponekog događaj, koji se ne zaboravlja nikada. Tko zna čitati, moći će upravo u zadaćama ugledati cio jedan golemi svijet u nastajanju — svijet pun poleta, nade, uzbuna, tegoba, razočaranja i vjere. On zna biti zanimljiviji nego svijet t. zv. zrelih ljudi. Pomoći omladincima u tome razvitku, skrenuti im pažnju na neke pojave, upozoriti ih na zablude, ispraviti tijek misli, osokoliti ih na započetom putu znači pomoći im, da se što bolje izgrade kao ljudi.

Zadaće, kao pismeni izraz tog procesa, u svojim dobrim i lošim stranama pokazuju sve njegove razvojne stepenice. Pogreške u stilu i jeziku ponajviše su posljedica unutrašnjeg nesnalaženja pred pitanjima života. S jezične i stilske strane — zadaće su najbolji način, da netko nauči vještinu pisanja. Vješt će nastavnik znati učenika upozoriti, kako će najbolje i u pisanju biti svoj, kako će najbolje izraziti sebe. On će ga u bezbroj sitnih slučajeva poučiti, zašto nešto ne valja i kako se to može bolje reći. On će ga uputiti, kako se riječ dađe iskoristiti u svojim mnogobrojnim funkcijama. Iz ispravaka vlastitih pismenih sastavaka učenik će u stotinama slučajeva povući pravilne zaključke o tome, kako čovjek na najlakši način daje oblik vlastitim mislima — i kako ujedno može djelovati pismom na druge.

Ispravljajući zadaća, kad ispravno shvataju svoje dužnosti, srodni su umjetnicima. Oni iz sirove građe pomažu stvarati ličnosti. Oni pomažu, da dobiva čvrste konture ono, što je u svome prvotnom stanju još neodređeno, maglovito. Njihove sugestije i opomene pokatkad ostaju učenicima utisnute kroz cio život. Od rezultata, što ih ovi ostvaruju, zavisi ponajviše cijela pismenost nekoga naroda, pače pokatkad i stilske karakteristike pojedinih pisaca. — Riječ je o dobrim ispravljateljima. Po šepRTLjama se ni u jednom zvanju ne prosuđuje cio stalež.

Srednjoškolski su profesori, ispravljajući zadaća, u velikom dijelu i stvorili cijelu pismenost u Hrvata. Koliko su se u prošlosti i zapažali pojavi potpune nepismenosti — i u novinama, i u časopisima, i u privatnom životu — nije to bila njihova krivnja, već su ih ponajviše prouzrokovali ljudi, koji su njihova nastojanja omalovažavali ili svjesno u svoj jezik unosili neke tobože originalne crte, da bi pokazali svoju nadmoćnost nad skromnim školskim trudbenicima. Bilo je kod nas uglednih kulturnih radnika, koji su bili gotovo nepismeni — ali su se ozbiljno vrijedali, ako je netko otvoreno ukazao na tu njihovu vrlinu.

Naši ispravljajući zadaća treba da i dalje vrše svoj zadatak — s uvjerenjem, da rade važan i plemenit stvaralački posao. Mjesto da im se predbaci

njihov poziv, trebalo bi isticati njegovo značenje i pisati o načinu, kako će ga najbolje vršiti, trebalo bi iznositi njihova zapažanja, teškoće, plodove.

Kao i u svakom drugom zvanju, i pri tome poslu može se pun uspjeh očekivati samo onda, ako mu se čovjek preda sav, neopterećen drugim zadacima. Stvarati može samo onaj, tko radi s punom svojom snagom, a ne tegli teret kao konjče toliko premoreno, da ga još samo bič volje može pokrenuti naprijed. Istinski prijatelji naših srednjih škola nazivaju mučenicima srednjoškolske nastavnike, naročito profesore hrvatskog ili srpskog jezika. Broj nedjeljnih sati, broj učenika, broj zadaća, materijalne prilike toliko ih vežu, da moraju raditi gotovo mehanički, da bi posvršavali sve obaveze. No i to je pitanje, o kome bi trebalo govoriti otvoreno, pošteno, jasno i načelno. Pa možda i u »Jeziku«.

OKO NAŠE ORTOEPIJE

Stjepan Ivšić

5. *agòvānje* (ne *āgovānje*) i akcenat glagola na *-ovati*.

Tursku riječ *aga* poznaju naši pismeni ljudi ponajviše samo iz škole ili iz knjiga pa je zato obično i krivo izgovaraju s akcentom *āga* mjesto *àga*. Prema tome i ime Mažuranićeve pjesme „*Smrt Smàil-àge Ćengića*“ izgovaraju mnogi s krivim akcentom „*Smrt Smàil-àge Ćengića*“, a naziv prvoga pjevanja „*Agovanje*“ govore najčešće *āgovānje* mjesto *agòvānje*. Od naših rječnika, u kojima se riječi akcentuju, nalazimo spomenutu glagolsku imenicu samo u Benešićevu „*Hrvatsko-poljskom rječniku*“ s akcentom *āgovānje* pored *āga*. Glagola *agovati* ne bilježi Benešić, a nemaju ga ni drugi rječnici. Prema Benešićevu akcentu *āgovānje* očekivali bismo, dakako, i akcenat *āgovati* i *āga* (mjesto *àga*), kao što imamo na pr. *gāzdovati* prema *gāzda*.

Da bi prema osnovnoj imenici *āga* trebalo da bude izveden glagol *agòvati* (s akcentom kao u *kupòvati*) i prema njemu *agòvānje* (kao *kupòvānje*), to će se vidjeti dalje u ovom članku. Na takav akcenat upućuje već sama paralela *pašovati* i *pašòvānje* prema *pāša* u VRj. U Benešićevu „*Rječniku*“ nalazimo doduše u alfabetskom redu akcenat *pāšovati* i *pāšovānje* uz neobičan akcenat *pāša*, ali se ti akcenti u popravcima (na str. 1312.) okreću na Vukov akcenat *pašovati*, *pašòvānje* i *pāša*. Što je Benešić akcentovao *pāšovati* i *pāšovānje*, to je zato, što mnogi govore osnovnu imenicu s akcentom *pāša*. Riječ *paša* nije ograničena samo na područje, gdje je čuva još i danas živa uspomena na nekadašnju tursku vlast i državnu upravu s pašama i vezirima: ona je kao službeni naziv za visokog turskog upravnika preuzimana i u druge jezike te se u njima udešavala prema njihovu akcentu. Tako se dogodilo, da ta riječ nije u naš književni jezik ulazila samo sa svojim origi-